

הרב מאיר מולר

'ביאת כולכם' כתנאי למצוות מינוי מלך

לע"נ אימי מורתי מרת ברוריה בת יצחק
תנצב"ה

הקדמה

עניין מינוי מלך מופיע בתורה בפרשת שופטים. מזה אנו יודעים לבטח שמוסד המלוכה מוכר ותקף על ידי התורה. האם יש מצווה למנות מלך, כלומר שמוטל על הציבור לעסוק בעניין ולהביאו לידי מימוש? הגמרא בסנהדרין (כ ע"ב) מביאה דעות שונות בעניין, ולא ניכנס במסגרת זו לניתוח הסוגיה על דעותיה השונות, אלא נסתפק בסיכום קצר של דעות רבותינו הראשונים הפוסקים ופרשני המקרא. רבנו חננאל,¹ הרמב"ם,² הראב"ד³ והרמב"ן⁴ סברו שיש בזה מצווה, ומפירוש רבנו בחיי בר אשר על התורה⁵ משמע שיש מצווה רק כאשר היא מלווה בכוונה הראויה. לעומת זאת רב סעדיה הגאון,⁶ ה'אבן עזרא'⁷ והאברבנאל⁸ סברו שאין בזה מצווה, וכן משמע שזו דעת ה'יד רמה',⁹ ולדעתו ולדעת האברבנאל אף אין זה דבר הרצוי לכתחילה.

בכוונתנו לברר כאן אם לדעת הסוברים שיש מצווה למנות מלך יש תנאי מוקדם שיהיו כל יושבי ארץ ישראל עליה. בעיקר נעסוק בדעת הרמב"ם, שהוא ראש וראשון לסוברים שיש מצווה למנות מלך, כפי שהוא האריך לבארה בהלכות מלכים.

בפרשת שופטים (דברים יז יד) כתוב:

1. סנהדרין כ ע"ב.
2. רמב"ם, הל' מלכים פ"א.
3. לפי שלא חלק על הרמב"ם בעניין זה.
4. רמב"ן, דברים יז יד.
5. רבנו בחיי, דברים שם.
6. רב סעדיה הגאון, דברים שם.
7. אבן עזרא, דברים שם.
8. אברבנאל, דברים שם.
9. יד רמה, סנהדרין שם.



כי תבא אל הארץ אשר ה' אלקיך נתן לך וירשתה וישבתה בה, ואמרת אשימה עלי מלך ככל הגוים אשר סביבתי.

ראשית, מצאנו בקידושין (לז ע"ב) גמרא ערוכה בעניין מינוי מלך, שנוהג רק לאחר ירושה וישיבה בארץ ישראל. משמע שם בגמרא שדין זה **במלך** הוא מוסכם וללא מחלוקת,¹⁰ שכן הדבר נלמד מהמילים: 'וירשתה וישבתה בה'. ברור אם כן מהמילים שבפסוק שמינוי מלך תלוי בירושה וישיבה. אלא שיש לברר: האם על הירושה, כלומר הכיבוש והישיבה, דהיינו ההתיישבות בארץ ישראל - להיעשות על ידי רוב עם ישראל, או אפילו על ידי מיעוט? במילים אחרות, יש לברר: האם המושג 'ירושה וישיבה' - משמעותו בהכרח שנעשו על ידי רוב ישראל? שאלה שנייה שיש לשאול: האם ירושה וישיבה נדרשות רק בזמן כניסתם הראשונה של ישראל לארץ בימי יהושע, או גם אחרי כן?¹¹

כדי לענות על שאלות אלה, אנו זקוקים להביא את דברי הרמב"ם (הל' תרומות פ"א הכ"ו):

התרומה בזמן הזה ואפילו במקום שהחזיקו עולי בבל, ואפילו בימי עזרא, אינה מן התורה אלא מדבריהם. שאין לך תרומה של תורה אלא בארץ ישראל ובזמן שהיו כל ישראל שם. שנאמר 'כי תבואו', ביאת כולכם כשהיו בירושה ראשונה, וכמו שהן עתידין לחזור בירושה שלישית. לא כשהיו בירושה שניה שהיתה בימי עזרא שהיתה ביאת מקצתן, ולפיכך לא חייבה אותן מן התורה. וכן יראה לי, שהוא הדין במעשרות, שאין חייבין בהן **בזמן הזה** אלא מדבריהן כתרומה.

דהיינו שבתרומות ומעשרות יש צורך שכל ישראל יהיו בארץ ישראל. אבל יש לדעת: מניין למד הרמב"ם דין זה?

כי הנה דעת הרמב"ם צריכה ביאור, שכן משמע מהגמרות (יבמות פב ע"ב; נדה מו ע"ב) שיש שתי אפשרויות: האחת, שקדושה שנייה קידשה לעתיד לבוא, דהיינו לתמיד, ואז יוצא שתרומות ומעשרות נוהגים היום מהתורה וכדעת רבי יוסי.¹² והאפשרות השנייה, שקדושה שנייה לא קידשה לעתיד לבוא, וכדעת רבנן שחלקו עליו, ולדעתם בטלה קדושת הארץ לאחר החורבן וכיבושה על ידי האויבים הרומאים, ולכן בזמן הזה תרומות ומעשרות הם רק מדרבנן. אבל הרמב"ם נקט בשיטה אמצעית, שמצד אחד קדושה

10. כן כתב הרמב"ם בפירושו על התורה, דברים יז, יד, והיד רמה, סנהדרין כ, וכן נקט בפשיטות המלבי"ם, דברים שם, אלא שלא ברור מדבריהם אם מגבלה זו היא רק בכניסתם הראשונה לארץ, או שצריך ירושה וישיבה גם אחרי שגלו.

11. ושאל ידידי הרב בניהו שנדורפי הי"ו: בגמרא בקידושין מובא מקור לירושה וישיבה מנסכים של קרבנות יחיד, ע"ש, וכי יעלה על הדעת לומר שהפסיקו להקריב נסכים בבית שני משום חיסרון של ירושה וישיבה? ורצה להוכיח מכך שעניין ירושה וישיבה הוא רק בפעם הראשונה שנכנסו לארץ, ואינו קשור לכל ההלכות האחרות כגון ביאת כולכם וקידוש הארץ הצריכים להתחדש אחרי החורבן של בית ראשון. ולענ"ד נראה ששונים נסכים מכל שאר העניינים, לפי שהם שייכים לקדושת ירושלים שלא נתבטלה אחרי ירושה ראשונה, ואכמ"ל.

12. שלמד זאת מהפסוק 'וירשתה וישבת בה', שיש רק שתי ירושות: הראשונה - זו של יהושע, והשנייה - זו של עזרא. ואילו ירושה שלישית - אין להם, כי הירושה השנייה שבזמן עזרא היא לתמיד.

שנייה כן קדשה לעתיד לבוא, אבל בכל זאת תרומות ומעשרות הם רק מדרבנן, מפני שאין רוב יושבי ארץ ישראל עליה. ויש לברר מהו המקור לשיטתו הייחודית של הרמב"ם, ומהו ההסבר להלכה הזאת. ואכן האחרונים ישבו על מדוכה זו, וחיפשו מקור לדברי הרמב"ם שלכאורה אינם כאחת משתי הדעות המוזכרות בגמרא.

א. לפי שיטה אחת, ירושה ושיבה משמען על ידי כל ישראל

אחד ההסברים לכך מובא בשו"ת 'בית הלוי' שביאר בשם בנו רבי חיים סולובייצ'ק, שהמקור לדעת הרמב"ם הוא בירושלמי (ערלה פ"ו ה"א), ששם מצאנו מחלוקת בין רבי יוסי בר' חנינא, שסבר שבזמן עזרא 'מדבר תורה נתחייבו', ובין רבי אלעזר שסבר 'מאליהן קיבלו עליהן את המעשרות'. רבי יוסי בר' חנינא דרש את הפסוק 'והטיבך והרבך מאבותיך' (דברים ל ה) כך:

... אבותיכם לא היה עליהם עול מלכות, ואתם, אף על פי שיש עליכם עול מלכות. אבותיכם לא נתחייבו אלא לאחר ארבע עשרה שנה - שבע שכיבשו ושבע שחילקו, אבל אתם (בזמן עזרא), כיון שנכנסתם נתחייבתם, וכו'.

לעומת זאת, רבי אלעזר סבר שלא נתחייבו מן התורה בזמן עזרא, והסביר רבי חיים שהסיבה לכך הייתה שעדיין לא כיבשו וחילקו. ואילו את הפסוק 'והטיבך והרבך מאבותיך' - הסביר הירושלמי שם באופן אחר:

פתר לה לעתיד לבא, דאמר רבי חלבו, שמעון בר בא בשם רבי יוחנן, אבותיך ירשו ארץ של שבעת עממין, ואתם עתידין לירש של עשר עממין.

אומנם רבי אלעזר לא חלק על הדרשה מתחילת הפסוק הנ"ל 'והביאך ה' אלקיך אל הארץ אשר ירשו אבותיך וירשתה' שמדובר על שתי ירושות שבהן התקדשה הארץ, וירושת עזרא היא תקפה לעתיד לבוא מבחינת הקדושה, אלא שעדיין לא נתחייבו בפועל מהתורה, משום שעוד לא כיבשו וחילקו. והרמב"ם פסק כרבי אלעזר הנ"ל, וזהו המקור לדבריו שצריך 'ביאת כולכם', כיוון שכשנדרשים כיבוש וחילוק, המשמעות היא על ידי 'ביאת כולכם'.¹³

וכתב רבי חיים מברסק, שלפי זה מיושבת הסתירה מהגמרא הנ"ל בבבלי, שמשמע ממנה שהתנאי של ביאת כולכם כדי להתחייב מהתורה הוא רק בחלה ולא בתרומה, כיוון שהדין של כל יושביה בתרומה אכן שנוי במחלוקת. ורב הונא בריה דרבי יהושע שסבר שמה שביאת כולכם נדרשת רק בחלה ולא בתרומה הוא משום שנקט כדעת רבי יוסי

13. וראה בקונטרס זכרון יהונתן לרב יהונתן אבולמן (נדפס בסוף ספר בית הלוי), ששאל על הסברו של רבי חיים: מדוע כתב הרמב"ם שחיוב תרומה מהתורה תלוי בישיבת כל ישראל, ולא כתב בפירוש שתלוי בכיבוש וחלוקה? וענה שזה משום שהרמב"ם פסק כרבי עקיבא שסבר שנתחייבו במצוות התלויות בארץ עם כניסתם לארץ, ולכן צריך רק רוב יושביה עליה ולא כיבוש וחלוקה. אבל לפי רבי חיים אפשר לומר שהרמב"ם כבר כתב דין חלוקה בהלכה ה שם, בכך שבזמן עזרא נתקדשה הארץ על ידי חזקה שמשמעה שכל יחיד החזיק בחלקו.



בר' חנינא בירושלמי ש'במעשרות מדבר תורה נתחייבו', כי בירושת עזרא אין צורך בירושה ושיבה התלויים בנוכחות כל ישראל. לעומת זאת הרמב"ם פסק כרבי אלעזר שם ש'מאליהן קיבלו את המעשרות', דהיינו שתרומות ומעשרות הם מדרבנן, כי בימי עזרא לא היו ירושה ושיבה: ירושה לא הייתה משום שהיו תחת שלטון פרס, ושיבה לא הייתה משום שלא היו שם רוב ישראל! וכך גם סברו רבנן דבי רב בבבלי שם.¹⁴ ומכיוון שנצרך דין ירושה ושיבה, למד הרמב"ם שצריך נוכחות של כל עם ישראל.

יוצא מדברי רבי חיים סולובייצ'ק שדין 'ירושה ושיבה' כולל 'בזמן שכל ישראל היו שם!' וממילא נוכל ללמוד על מלך, שכאמור יש בו דין 'ירושה ושיבה', שמינויו תלוי בנוכחות עם ישראל בארץ ישראל.

בדרך דומה נקט בקונטרס 'זכרון יהונתן',¹⁵ שבתחילה כתב שמקורו של הרמב"ם בתרומות ומעשרות שצריך כל ישראל הוא ממלך וביכורים, שבכל מקום שכתוב 'כי תבוא' הוא לאחר ירושה ושיבה. הנה כי כן, גם לפי שיטה זו מוכח שירושה ושיבה משמען שכל ישראל שם.¹⁶

ב. לפי שיטה שנייה, ב'כי תבוא' ו'כי תבוא' כלול שכל ישראל היו שם

לעומת זאת, יש אחרונים שהסבירו שהרמב"ם למד דין 'ביאת כולכם' בתרומות ומעשרות ממקורות אחרים מאשר מירושה ושיבה ועצם הכניסה לארץ, ולכאורה לפי השיטות האלה עדיין אי אפשר לגזור מתרומות ומעשרות על מלך שגם במינויו יש צורך בנוכחות עם ישראל, שהרי יש אפשרות לומר שירושה ושיבה האמורות במלך או הכניסה לארץ שהייתה בזמן יהושע יכולות היו להיעשות במלך גם אילו הייתה נוכחות של מיעוט עם ישראל בארצו.

(א) ה'כסף משנה' מסביר: 'וסובר רבינו דילפינן תרומה מחלה, דחלה נמי תרומה היא'.¹⁷ ובחלה כתוב 'בבאכם', דהיינו כל ישראל. (ב) ב'טורי אבן'¹⁸ העלה אפשרות שהרמב"ם

14. והרמב"ם כתב בפרק ה מהלכות ביכורים ה"ה, שגם חלה היא מדרבנן, כי חייבים בה מהתורה רק 'בזמן שכל ישראל שם'.

15. קונטרס זכרון יהונתן, לרב יהונתן אבלמן, נדפס בסוף שו"ת בית הלוי, ע"ש אות כב.

16. אלא שהוקשה לו לזכרון יהונתן, מדוע לא כתב הרמב"ם בפירוש שצריך ירושה ושיבה בתרומות ומעשרות ורק כתב שצריך שיהיו שם כל ישראל? ותירץ שזה משום שפסק כרבי עקיבא, שבכל מקום שכתוב 'כי תבוא' נתחייבו מייד עם כניסתם לארץ, ולא אחרי ירושה ושיבה (ולומדים מ'בכל מושבותיכם' שחייבים בכל מקום ולא רק בארץ ישראל לאחר ירושה ושיבה). אבל כמו בזמן יהושע שנכנסו כל ישראל, גם היום צריכים את כל עם ישראל. מכל מקום גם אם נאמר שהם שני כתובים הבאים כאחד, וממילא אינם מלמדים שמצוות התלויות בארץ הן לאחר ירושה ושיבה, ודאי שמלך וביכורים עצמם הם לאחר ירושה ושיבה, וגם שהיו שם כל ישראל.

17. וראה במהרי"ט, ח"א סי' כה, שהביא מקור להשוואה זו מהספרי על הפסוק בחלה: 'והיה באכלכם מלחם הארץ, תרימו תרומה לה' (במדבר טו ט), שדרשו שם בספרי: 'בתרומה גדולה הכתוב מדבר. או אינו אלא בתרומת חלה? תרימו תרומה הרי חלה אמורה. הא מה אני מקיים תרימו תרומת ה', בתרומה גדולה הכתוב מדבר, דברי רבי יאשיהו...'. וכתב המהרי"ט שכל עניינה של דרשה זו הוא ללמוד שכמו שבחלה

סבר שתרומה תלויה בשביעית, משום שתלה הכתוב המעשר במניין שנות השמיטה. וגבי שביעית כתוב 'כי תבואו'. ג) הרב קוק¹⁹ כתב שהכול נלמד מיובל, שכתוב בו 'וקדשתם את שנת החמשים שנה וקראתם דרור בארץ לכל ישיבה' (ויקרא כה י), ובתחילת פרשת בהר כתוב 'כי תבואו'. והרי כתוב שם ביובל 'כל ישיבה', וזהו המקור לכך שדרושה 'ביאת כולכם' כדי לחייב מדאורייתא גם בתרומות ומעשרות. ולפי דבריו אלו יש לומר ש'אבוהון דכולהו יובל'²⁰.

שמה נאמר, לשיטות אלו, שאין צורך בהימצאות רוב עם ישראל בארצו לגבי מינוי מלך? – אבל נראה שגם לפי שיטות אלה, שלא לומדות את הימצאות כל עם ישראל בתרומות ומעשרות מירושה וישיבה או מעצם הכניסה לארץ, יש להוכיח שגם במלך יש צורך שיהיה 'כל ישראל' במינויו. יש להוכיח זאת מדברי הרמב"ם הנ"ל:

שנאמר כי תבואו – ביאת כולכם כשהיו בביאה ראשונה, וכמו שהן עתידין לחזור בירושה שלישית.

הרי לנו שאנו למדים ממשמעות המילים 'כי תבואו' שצריך כל ישראל להיות בארץ כדי להתחייב בתרומות ומעשרות. גם במינוי מלך כתוב 'כי תבא', ויש לומר שגם צמד המילים הללו מלמד אותנו שלמצוות מינויו יש צורך בנוכחות כל עם ישראל בארצו.

ג. אין הבדל בין לשון רבים ללשון יחיד

ולכאורה עדיין היה מקום לטעון שעניין מלך וביכורים כתוב בלשון יחיד – 'כי תבא' ו'כי תבוא' – לעומת חלה ותרומה שבהן כתוב בלשון רבים. ואומנם 'וירשתה וישבת בה' בוודאי מוסב על רבים אף שכתוב בלשון יחיד. אלא שלא מפורש בעניין מלך עצמו אם מינויו מותנה בכך ש'כל ישראל היו שם'.

ונראה שיש להוכיח שגם במינוי מלך יש צורך בתנאי ש'כל ישראל שם' לפי הרמב"ם הנ"ל, שכתב בהלכות תרומה שכאשר כתוב 'כי תבואו' הכוונה היא כשרוב יושביה עליה.

צריך את רוב יושביה, כך גם בתרומה. ובחלה עצמה, לומדים זאת מהמילה 'בבאכם' (במדבר טו, יח), כדברי ברייתא בנדה מז ע"א 'אי בבאכם, יכול משונכסו לה שנים ושלשה מרגלים, ת"ל בבואכם בביאת כולכם'. וכך גם הבין בעל התורה תמימה על הפסוק הנ"ל בדעת הרמב"ם, ואלו דבריו: '...אבל על פי הדרשה שלפנינו, דברי הרמב"ם מאירים כשמש, אחרי דהלשון תרימו תרומה לה' דכתיב כאן, קאי על תרומה ממש ולא על חלה. אם כן, גם בענין תרומה כתיב הלשון "כי תבואו", שכן כתוב בפרשה זו בפסוק יח בבואכם' וגו', וכן הוא בחזון איש, שביעית סי' ג ס"ק ט.

18. טורי אבן, מגילה י ע"א.

19. שבת הארץ, הקדמה פ"ב.

20. ועוד כתב שם בפרק ה, שהרמב"ם לא פסק כרב הונא בריה דרב יהושע בכתובות כה ע"א ובנדה מז ע"א, שדווקא בחלה ששינה בה הכתוב ללשון 'בבואכם' צריך ביאת כולכם, בניגוד ללשון 'כי תבואו' הכתוב בשאר עניינים. ולכן בתרומה לא צריך ביאת כולכם (ולפי זה, היה צריך לפסוק שתרומה היום היא מדאורייתא), כיוון שפסק כתנא דבי רבי ישמעאל בירושלמי ערלה פרק א הלכה ב, שמשווים את כל העניינים הקשורים לביאה לארץ, ולא מבחינים בהבדלי לשון ביניהם. זאת בדומה למה שהובא בבבלי מכות יג ע"ב 'תנא דבי רבי ישמעאל, ושב הכהן ובא הכהן זו היא שיבה זו היא ביאה'. וכתב עוד שם, שממילא כל לשונות ביאה מורים על רוב ישראל עליה, ע"ש.



ההסבר לכך נעוץ בסוגיה הנ"ל במסכת קידושין (לז ע"ב), שם הגמרא מביאה שתי ברייתות בשם תנא דבי רבי ישמעאל, וקובעת שהן חלוקות זו על זו. לפי הברייתא הראשונה דין ירושה וישיבה נלמד מנסכים, והוא רק כאשר מוזכר בפסוק גם 'ביאה' (כי תבואו) וגם 'מושב' (מושבתיכם). לעומת זאת לפי הברייתא השנייה, הלומדת דין ירושה וישיבה ממלך וביכורים, זהו אפילו כשנאמר בפסוק או 'ביאה' בלבד או 'מושב' בלבד. ואם נאמר שבמלך וביכורים, ש'כי תבוא' נאמר בהם בלשון יחיד, נוהגים דינים אלה אם אין כל יושביה עליה, מה הראיה שהברייתות חלוקות? אולי הלימוד מנסכים הוא שירושה וישיבה הם למקרה שכל יושביה עליה, והלימוד במלך וביכורים בא ללמד על מקרה שרק מיעוט יושביה עליה, שגם שם צריכים ירושה וישיבה של אותו מיעוט. **אלא**

מוכה מכאן שאין הבדל בין לשון יחיד ללשון רבים לעניין 'כל ישראל שם'²¹ וסימוכין לכך שאין להבחין בין לשון רבים ללשון יחיד, ושלשון אחד מלמד על משנהו, יש להביא מפירוש רש"י על התורה בפרשת שלח (במדבר טו יח):

בבאכם - משונה ביאה זו (שבחלה) מכל ביאות שבתורה, שבכולן נאמר **כי תבאו, כי תבאו**, לפיכך **כולן למדות זו מזו**. וכיון שפרט לך הכתוב באחת מהן [דברים כו א בעניין ביכורים] שאינה אלא לאחר ירושה וישיבה, אף כולן כן. אבל זו [חלה] נאמר בה בבאכם משנכנסו בה ואכלו מלחמה נתחייבו בחלה [ספרי]. הנה כי כן, כל הלשונות האלו שווים הם! ומכיוון שהרמב"ם למד בעניין תרומות ומעשרות שדרושה נוכחות של כל עם ישראל, כי כתוב 'כי תבואו', כך גם יש לומר במלך שכתוב בו 'כי תבאו'! בדיוק כמו שלומדים להשוות המילים לעניין ירושה וישיבה.

ד. דין 'בזמן שהיו כל ישראל שם' אינו קשור לקדושת הארץ

אלא שיש לברר: אולי במלך הדין שונה מבהלכות התלויות בארץ? כי בהלכות התלויות בארץ, אולי דין כל ישראל שם הוא דין התלוי בקדושת הארץ או שהוא קובע את קדושתה, מה שאין כן במלך, שמסתבר שמלכותו אינה נוגעת לקדושת הארץ, ולכן אולי אין בו דין 'שהיו כל ישראל שם', אף שכתוב בעניינו 'כי תבאו' והנה הביא ב'בית הלוי' בשם רבי חיים בנו, שהוכיח מדעת רבנן דבי רב (שבכתובות ובנדה שם) שסברו שגם למ"ד תרומה מדרבנן, אפשר שחלה מדאורייתא - שכיבוש וחילוק אינם קשורים לקדושה. וכך מבאר ר' חיים סולובייצ'יק את יסוד הפטור בתרומות ומעשרות:

...אינו בשביל חסרון הקדושה, רק מגזירת הכתוב שאין תרומה נוהג עד לאחר כיבוש וחילוק, וכמו שהביא רש"י לימודים על זה. ואיזה הוכחה וטעם הוא לומר בשביל זה דלתרומה בטלה הקדושה ולחלה לא בטלה? ועל כן מפרש הרמב"ם, דהא דאמר למאן דאמר תרומה בזמן הזה דרבנן, לא קאי על אחר חורבן בית שני, רק קאי על

21. וראה מה שכתב הרב קוק בפרק ח מהקדמתו לשבת הארץ.

זמן הבית. דהך מ"ד, סבירא ליה דגם אז היה דרבנן. וטעמו, דסבירא ליה דאף על גב דקדושת עזרא היה קדושה דאורייתא, מכל מקום דכיוון דתרומה בעי כיבוש וחילוק, ובימי עזרא לא היה כיבוש וחילוק דהכיבוש לא נחשב כיבוש כיון דהיו משועבדים למלכי פרס, וגם חילוק לא היה כיון דהיו רק מקצת ישראל שם ואין זה חלוקה. וא"כ שפיר קאמרי דגם למ"ד תרומה דרבנן, מ"מ חלה דאורייתא - דחלה הא לא צריך כיבוש וחילוק, וגם בי"ד שנה היו חייבים בחלה וכו'.

הרי שמבואר בדבריו שגם במצוות התלויות בארץ - אין דין רוב ישראל בארץ ישראל שייך לקדושת הארץ כלל.²²

וכן דעת הרב קוק (מבוא לשבת הארץ סוף פ"ה), שרק הדין של מעשה קידוש הארץ שייך לקדושתה, ואילו הדין של רוב יושביה עליה הוא אכן תנאי נוסף בחיוב המצוות הנ"ל מדאורייתא. זאת מכיוון שמלבד עצם דין ביטול החיוב של המצוות התלויות בארץ משום שאין רוב יושביה עליה, המובא בהלכות תרומה, יש עוד דין מיוחד המתייחס לביטול או המשך הקדושה, וזהו הדין הנדון בהלכות בית הבחירה (פ"ו הט"ו-הט"ז). ועל זה כתב הרב קוק:

...שאף על פי שמשגלו שבט ראובן וגד וחצי שבט מנשה בטל חיוב היובלות והמצוות הדומות להם, מכל מקום קדושת הארץ לא בטלה כלל, ואם היו חוזרים כל יושביה - לא היו צריכים לקידוש חדש, כיוון שבכלל ארץ ישראל הייתה מוחזקת בידיהם. ויש לומר, שגם החלק הנכבש אין צריך קידוש חדש. ואפילו אם נאמר שאותו החלק יהיה צריך קידוש חדש, אבל החלק הנשאר ביד ישראל, אף על פי שכל זמן שלא היו כל יושביה עליה הופקעה גם ממנו כמה מצוות התלויות בארץ מהתורה, מכל מקום, כיוון שחזרו - נתחייבו, ולא יהיה צריך כלל שיחזרו ויקדשו אותו, וכו'.

הנה גם בדברי הרב קוק מבואר, שאין דין שיהיו כל ישראל עליה במצוות התלויות בארץ חלק מעניין קדושת הארץ, אלא שהוא מהווה תנאי נוסף לחיוב המצוות התלויות בארץ. לפי זה יוצא שתנאי כזה קיים גם במינוי מלך, אף על פי שמסתבר שאין במינויו כל שייכות לקדושת הארץ.

ה. בירור המושגים 'כל ישראל שם', 'ביאת כולכם' ו'ירושה וישיבה'

מדברי הרמב"ם האלו עולה לכאורה שלא רק בתרומות ומעשרות, אלא בכל מקום שכתובות בו המילים 'כי תבואו', לומדים שהעניין המדובר נוגה 'בארץ ישראל, ובזמן

22. וכן משמע ממה שכתב בחידושי רבנו חיים הלוי, הל' שמו"י פי"ב הט"ז. אלא ששם כתב שיש עוד דין של קדושה התלויה בביאת כולכם, ולא בהימצאות תמידית של כל יושביה עליה שגם היא נדרשת, אבל לא מדין קדושת הארץ, ולכן צריך לקדש מחדש בתי ערי חומה בירושה שלישית. ובזה חלק עליו באבן האזל, הלכות בית הבחירה פרק ו הלכה טז, שכאשר ישובו כולם יהיו בתי ערי חומה קדושים ממילא, שהרי התקדשו כבר בזמן עזרא, אף על פי שהיו בזמנו רק מיעוט מישראל.



שהיו כל ישראל שם²³. במלך כתוב 'כי תבא', ולכן גם במצוות מינויו נדרשת נוכחות של 'כל ישראל', כדי לקיימה.

נשאלת השאלה: מה יהיה אם בתחילה היה רוב שכזה, דהיינו שהייתה 'ביאת כולכם', ולאחר מכן עזבו רוב ישראל את הארץ? האם עדיין יש לקיים את המצוות הנ"ל מהתורה? לענ"ד נראה שלא, כי מלשון הרמב"ם משמע שזה 'בזמן' שהיו כל ישראל שם, ולא שיש להסתפק רק ב'ביאת כולכם' שכבר הייתה.²⁴ וזה בדומה לחלה, שכן הרמב"ם (הל' ביכורים פ"ה ה"ה) השווה חלה לתרומה, ואלו דבריו בעניין חלה:

אין חייבין בחלה מן התורה אלא בארץ ישראל בלבד שנאמר באכלכם מלחם הארץ [במדבר טו יט]. ובזמן שכל ישראל שם שנאמר בבואכם [שם טו יח], ביאת כולכם ולא ביאת מקצתכם. לפיכך חלה בזמן הזה אפילו בימי עזרא בארץ ישראל אינה אלא מדבריהם כמו שביארנו בתרומה.

אומנם גם ביובל כתב הרמב"ם²⁵ 'בזמן' שכל יושביה עליה, אבל הוסיף שביובל יש צורך שעל כל השבטים להיות במקומם, ואלו דבריו בעניין יובל:

משגלה שבט ראובן ושבט גד וחצי שבט מנשה, בטלו היובלות. שנאמר: 'וקראתם דרוור בארץ לכל יושביה', בזמן שכל יושביה עליה. והוא, שלא יהיו מעורבבין שבט בשבט, אלא כולן יושבים כתקנן.

לפי זה ייתכן שצריך שכל השבטים יהיו בארץ, ושכל שבט יהיה מוגדר במקומו וכדברי הגמרא בערכין (לב ע"ב), אולם ייתכן שזה דין ייחודי ליובל.²⁶ ואולם כפי שראינו בגמרא (קידושין שם), במלך גם נדרשות ירושה וישיבה, והדבר נלמד מ'וירשתה וישבתה בה'.

1. מדברי הרמב"ם בריש הלכות מלכים, אנו למדים שדין 'כל ישראל שם' הוא גם בימינו

ועל פי כל הנ"ל נראה שמה שבמלך צריך ירושה וישיבה, וכמו שאמרנו, הכוונה 'כל ישראל שם' גם בזמן הזה, ולא רק בביאתם לארץ בפעם הראשונה. הסבר זה גם מתאים לראשית דברי הרמב"ם בהלכות מלכים, ואלו הם:

[א] שלוש מצוות נצטוו ישראל בשעת כניסתן לארץ: למנות להם מלך, שנאמר שום תשים עליך מלך. ולהכרית זרעו של עמלק, שנאמר תמחה את זכר עמלק [דברים כה יט]. ולבנות להם בית הבחירה, שנאמר לשכנו תדרשו ובאת שמה [שם יב ה]. [ב] מנוי מלך קודם למלחמת עמלק, שנאמר אותי שלח ה' למשחך למלך, ועתה לך והכית את עמלק [שמואל א, טו, א-ג]. והכרתת זרע עמלק קודמת לבנין הבית, שנאמר ויהי כי ישב המלך בביתו וה' הניח לו מסביב מכל אויביו ויאמר המלך לנתן הנביא ראה אנכי יושב בבית ארזים... [שמואל ב, ז, א-ב].

23. כך גם הבין הצ"ח, בברכות לו ע"א (ד"ה אמנם) מדברי הרמב"ם.

24. כך גם הבין ברמב"ם בחידושי רבנו חיים הלוי, בהל' שמיטה ויובל פי"ב הט"ז.

25. רמב"ם, הל' שמיטה פי"ה ה"ח.

26. וראה בארץ חמדה, לרב שאול ישראלי, ספר א, שער ב, סימן ח, מה שכתב בזה באותיות ב-ג.

והנה יש להקשות, בשלמא מה שכתב בהלכה א', אפשר להבין כעניין אינפורמטיבי שיש לו השלכות גם לימינו, בכך שגם בהם יש לקיים את המצוות האלו (חוץ ממלחמת עמלק שלא ניתן לקיימה היום, באשר איננו יודעים מי הם העמלקים).²⁷ אבל בהלכה ב' שם, לכאורה אינו מובן כלל מה עניין הסדר של קיום המצוות שהיו בשעת כניסתם לארץ לימינו, ועוד עם כל הדרשות של הפסוקים שהרמב"ם הביא? כי לשם מה טרח הרמב"ם להביאם בהלכותיו? ובפשטות יש לומר, שכוונת הרמב"ם היא ללמדנו שאותו סדר שהיה בימיהם כשנכנסו לארץ, קיים גם לעתיד לבוא כאשר ישראל יחזרו לארץ.

וממילא, אם ירושה וישיבה הן גם תנאי למינוי מלך בכניסתם לארץ בפעם הראשונה, ולפי מה שהוכחנו, יש אחרונים שהבינו שזה כולל גם 'שהיו כל ישראל שם', הרי שיש לומר שהם גם תנאי לקיום המצווה לעתיד לבוא.²⁸

ומלבד כל זה, הרי רואים בבירור בדעת הרמב"ם, וכך גם מוכח מהבנת שאר האחרונים הנ"ל בדעתו, שבכל מקום שכתוב 'כי תבואו' המשמעות היא גם בזמן הזה, שהרי הרמב"ם קבע **שבימינו** צריך את 'כל ישראל שם' כדי לחייב תרומות ומעשרות מהתורה. ואם כן גם במלך, שבו נלמד עניין זה מהמילים 'כי תבא', הוא לזמן הזה, וכפי שנתבאר.

סיכום

נראה שלפי תפיסת הרמב"ם, אף שיש מצווה למנות מלך, הרי שהחיוב תלוי בכך **שעל כל ישראל להיות בארץ**,²⁹ וייתכן שצריך גם כיבוש וחלוקת הארץ לשבטים. ובימינו, שאין אנו מכירים את השבטים שאבדו, אולי זו סיבה נוספת לכך שאי אפשר עדיין לקיים מצווה זו. ומכל מקום, בוודאי שמצוות מינוי מלך תלויה ב**ירושה וישיבה** גם בימינו, וכפי שנתבאר, יש שסברו שהן כוללות שיהיו כל ישראל בארץ ישראל. ואף על פי כן, אין זאת אומרת בהכרח שלא ניתן למנות מלך ללא תנאים אלו, כי היו מלכים גם אחרי גלות עשרת השבטים.³⁰ אלא שאז, אף שהמלכות תקפה, אין בה משום קיום מצווה. וכן לפי שיטות הראשונים שחלקו על הרמב"ם בעניין תרומות ומעשרות, כי לדעתם לא נדרש בהם עניין 'שהיו כל ישראל שם', מכל מקום במלך עדיין ייתכן שמינויו תלוי בירושה וישיבה גם לעתיד לבוא (ולפי מה שנתבאר, שיש שסברו שגם עניין רוב יושביה הוא בכלל זה).



27. נראה שלעיתיד לבוא אין דין מלחמת עמלק, כיוון שכבר אבד זכרם, וכמו שכתב המנחת חינוך, מצווה תרד ס"ק ה.

28. ומה שהרמב"ם לא כתב בפירוש את דין 'בזמן שהיו כל ישראל שם' גם במלך ובביכורים, הוא משום שאין דרכו לכתוב מה שלא הובא בפירוש בגמרא.

29. וכנראה שהכוונה היא לרוב ישראל. שכן לא יעלה על הדעת שחסרון אדם או שניים מתוך עם ישראל בארץ ימנע קיום מצוות.

30. וראה עוד בזה, בספר מלכות יהודה וישראל לרב יהודה זולדן פרק ב אות ז, וראה גם בהלכות מדינה, לרב אליעזר יהודה וולדנברג שער ג פרק ב, שיש עיכוב מעשי ואף איסור למנות מלך, כי צריך שיהיה דווקא מזרע בית דוד.